

Верска настава у основним школама у Јагодинском округу у првој половини 19 века

*(Преузето из књиге - Основне школе у Јагодинском округу
до 1850. године)*

Значај просвете уочен је брзо по дизању устанка. У нацрту о Правитељствујушћем совјету из 1805. године било је предвиђено оснивање Попечитељства просвете под којим су се налазили манастири, цркве, школе и учитељи. Када је наступило затишје у борбама, почело се интезивније радити на организовању школства. Крајем децембра 1807. године донета је Уредба о уређењу власти у Србији, где је у петој тачки било предвиђено да се на образовање обрати највећа брига. Настојало се да се школе отварају у нахијским центрима и по већим селима. Сматра се да је у Јагодини прва школа основана 1808. године. Поред Јагодине, током првог устанка, школе су постојала у Белушићу и Великој Дренови. Према акту Попечитељства просвете од 11. септембра 1811. године, настава је трајала три године. Прве године учио се буквар, бекавица, познавање слова и срицање слогова. У другој години, односно другом разреду учио се часловац, а у трећем разреду псалтир са катихизисом и рачуница. После пропасти првог устанка све школе у Србији престају са радом.¹

Првих година после другог устанка ниво наставе и учитељског кадра није се ништа побољшао у односу на просвету из времена првог устанка. Учители су углавном били без довољног образовања и педагошке спреме. У настави су коришћени уџбеници набављени у Војводини или Русији. Предавања су била наредбе учитеља да ђаци науче напамет поједине делове из књига. Посебну тешкоћу у учењу представљао је и недостатак школског прибора. Књиге и папир били су врло ретки и скупи. Подаци Милована Спасића из Рековца дају слику и о начину стицања знања: *„Поред читања учили смо писати, рачунати и молитве на словенском и*

¹ Мр Добривоје Јовановић, Основне школе у Јагодинском округу до 1850 године, Јагодина 2010. стр. 21-24.

грчком језику. Једном речју, све што је учитељ знао и умео, учио је ученике. И после три-четри године, добри ученици знали су скоро онолико колико и учитељ.“²

Посебног надзора од стране власти над школама и учитељима није било. Прописани услови за рад школа и одржавање наставе нису ни постојали. Сваки учитељ је радио онако како је знао. Углавном су учитељи настојали да науче ђаке молитвама, читању, писању и рачунању. На морално васпитање ученика такође се обраћала пажња.

Значајни предуслови за напредак просвете остварени су Хатишерифом из 1830. године. Осмом тачком Хатишерифа Србија добија могућност штампања књига и отварања школа. Исте 1830. године издат је и први наставни програм. По програму у најмлађој класи, првом разреду, предвиђено је предавање градива: а) *познаније и пријемније писмена на табли, Отче, наш Богородице Дјево и Јадјат у Бози*”; б) *„от првог даже до дванадсјат, молитве законија; Отче наш, Богородице Дјево, свјатиј символ вјери, десјат заповједи Божи и численице бројат 1 до 1000*; в) *Читеније букварцев читав до конца, Отче наш и остале три молитве и численице до 1000*; г) *Часловац от начело полунашчници до последњег првог гласа. Сви пет поменути молитвица, на тафли изговарати јединицу.*

Наставни програм за средњу класу, други разред (часловца), гласио је: а) *часловцем от првога часа до половине великог повечерја; свјашчена историја од прве до дванаесте главе, катихизис вступленије до другог члена вере, численије адицију (сабирање) и писаније; б) Псалтирцев о прве катизме даже до пете катизме, свјашчена историја од главе дванаесте ди главе осамнаесте, катихизис од трећег члена вјери до осмог члена, численије субракција (одузимање) и писаније.*

У најстаријој класи, трећем разреду (псалтирци), наставни програм предвиђао је: а) *Катихизис 8. и 9. часи, свјашчена историја 17. и 18. глава, псалтир 6. и 7. катисму, руководство словенске граматике 3-ћу част, правопис, гречески буквар од почетка до Богородице Дјево, численице адиције и субракције, пропис србски и гречески. б) Катихизис 10, 11. и 12. член, свјашчена историја 19. и 20. глава, псалтир 10. и 11. катисму, србска граматика од почетка до Богородице Дјево, численије мултипликација (множење) и раздељеније (дељење), прописи србски, гречески и немецки,*

² Милован Спасић, *Неки подаци о основним школама у Србији*, Гласник српског ученог друштва, књ. 73, Београд, 1892.

упражњенија трговачки сочиненија, рачуна и преводенија на србском дијалекту.³

По добијању националне самоуправе 1830. године приступило се изграђивању нових односа у просвети. Тежило се да се просвета постави на принципима који би имала другачији и шири образовни и васпитни карактер. Као резултат тога настојања 1833. године одобрен је и потврђен од стране кнеза Милоша *Устав народни школа у Књажевству Србије*. По Уставу народних школа у Србији, школе су биле организоване као мале, редовне и велике. Предвиђено је да у сваком већем селу и варошици буде по једна мала школа са једним учитељем, а у окружним варошима да буду нормалне или редовне школе са три разреда и три учитеља.

По *Уставу народни школа* одређени су следеће предмети:

-за мале школе: *Азбучна таблица, Србски буквар, Читанка, која садржава предмете на словенском и матерњем наречју, Мали катихизис закона православног, Карловачким синодом потврђен, Кратка свјешчена историја, Численица, Руководство к правописанију по Мразовићу, Прописи;*

-за редовне школе у првом разреду: *Азбучна таблица, Србски буквар, Читанка која садржи предмете на словенском и матерњем наречју, Мали катихизис закона православног карловачким синодом потврђен, Кратка свјешчена историја, Численица, Руководство к правописанију по Мразовићу, Прописи;*

-за редовне школе у другом разреду: *Читанка, која садржи предмете на словенском и матерњем наречју, Кратка свјешчена историја, Катихизис закона православног, Карловачким синодом потврђен, Численица, Руководство к правописанију по Мразовићу, Етимологија језика србскога, Кратко земљеописаније, Прописи;*

-за редовне школе у трећем разреду: *Кратка свјештена историја, Пространи катихизис закона православнога, Друга част численице Дошенивића, Руководство к правописанију по Мразовићу, Етимологија језика србскога, Земљеописаније Тиролово, Историја целога света од Магарашевића, Правописаније немачког језика из Тиролове немачке граматике, Прописи.*⁴

³ Владимир Грујић, *Основношколско образовање и васпитање у Србији до стицања државне независности*, САНУ, Споменик СХХХП, Одељење друштвених наука 26, Београд 1994., стр. 14.

⁴ Првош Сланкаменац, *Документи о првим школским законима у Србији у времену од 1833-1843 године*, Историјски институт, Мешовита грађа, књ. XII, Београд 1956, стр. 93.

У току 1835. године у Јагодини су постојале две школе, старија и млађа. Старија се делила на три класе: Псалтирце, Часловце и Букварце, док се млађа делила на две класе: Часловце мале и Букварце.⁵ Осим Катихизиса, Историје црквене и Численице ништа се друго није предавало.⁶

Сретењским уставом из 1835. године такође је учињен значајни корак у одређивању делокруга рада *Попечитеља црквени дјела и народног просвештења*. На просвету односиле су се следеће дужности: „...*Бринуте се о свему што се тиче школе и васпитања деце, за коју да се заведу мале и велике школе, гимназије и академије; Старати се да се изобразе добри учитељи; Подићи свему нужна зданија, Надгледати како се руководе новци и други приходи, које би правитељство одредило за издржавање школе; Старати се, како би се фондови школски умножили, и најполезнијим начином употребљавали к напредовању наука; Помагати младиће, који имају особите даре ума годишњом плаћом; Помагати попечитеља внутренних дела, подизати занате установљавајући школе за њи; Подићи и надгледати библиотеку; Управљати државном типографијом; Старати се да се нуждни ствари са страни језика на Србски преведу; Потпомагати учена истраживања, и настојати да се издаду на свет стари рукописи, који би се налазили по манастирима и црквама, а могли би служити ползи народној; Заводити учена друштва; Предлагати лица, која су способна за учитеље и за предавање наука и заната.*“⁷

Почетком 1835. године школа, која је до тада била приватна установа, прелази у општинске руке. Уређење рада школе од тада постаје боље. Уговори са учитељима закључују се писмено и обострано су поштовани. Учитељи добијају сталну плату и станарину, али се и врши надзор њиховог рада и понашања у школи и ван ње. Прелазак школа и учитеља под старатељство Правитељства почетком 1836. године, довело је до више позитивних промена у просвети. Школе постају уређеније, а од учитеља, које је плаћало Правитељство, захтевала се већа способност у раду. Постављени су месни управитељи који су вршили надзор рада учитеља.

Исте 1836. године старија класа прелази на издржавање од стране државе, док млађа класа прелази на издржавање од стране општине. У млађој класи јагодинске основне школе предавано је:

⁵ ЗМП, 6867.

⁶ ЗМП. 6867.

⁷ *Зборник закона и уредаба у књажеству Србије*, XXX, Београд 1877, 3.

молитве, катихизис, свјаишчена историја, численица, срицање буквара, читање часловца и псалтир, упражнеија у писању. У старијој класи, поред предмета из млађе класе, предавало се: поучавање цифри у сва четири вида численице, познавање писмена и срицање и почетак граматике србске.⁸

Подстрек развоју школства дао је и Устав из 1838. године. Тада је формирано Попечитељство просвете, Попечитељство је издало 11. августа 1838. године *Назначеније учебни предмета који се у школама нормалним за прво и друго теченије школско предавати имају*, што је употпунило наставни план и програм за основне школе. Основна школа се од 1838. године назива „нормална школа“, а делила се на „млађу и старију класу“, од којих је свака трајала по две године.

Према *Назначенију учевни предмета* из 1838. године, у школама је предвиђено предавање ових предмета: у млађој нормалној класи, прве године: а) грађанска и словенска азбука, срицање и цифре; б) буквар да прочитају и понове веће цифе; в) писање слова и речи; у другој години: а) читање часловца или читанке; б) писање речи и реченица; в) писање и читање већих бројева; г) четири рачунска вида; д) вежбе у писању; у старијој нормалној класи, прве године: а) вежбе писања, правопис, диктандо; б) четири рачунске радње са неименованим бројевима а онда са именованим; в) граматика; у другој години: а) читање други општеполезни књига са гражданским писменима печатане; б) вежбе у писању прописа и диктандо; в) разломци све четири радње, просто правило тројно; г) граматика до краја; д) историја србска до деспота србски. У обе године читање и писање немачког језика.⁹ По овом програму настава се изводила по свим школама до 1844. године, односно до доношења *Наставленија за учитеље основни училишта*.

Резултати који је требало да буду постигнути доношењем напредног плана и програма нису могли да буду у потпуности постигнути због припремљеност тадашњих учитеља. Од стручности учитеља зависило је изучавање појединих предмета. То је довело до велике неуједначености наставе, и то нарочито у сеоским школама. У јагодинској основној школи у млађој класи училе су се: *молитве*,

⁸ *Школство у Србији 1804-1918* (документи и казивања), Извештај Петра Радовановића из 1836. године. стр. 30-32.

⁹ Живојин С. Ђорђевић, *Историјски преглед наставних планова и програма за основне школе у Србији*, Настава и васпитање, бр. 1, Београд, 1952.

катихизис, свјашчена историја, численица, срицање буквара, читање часловца и псалтира, упражњениа у писању. У старијој класи, поред предмета млађе класе, предавало се: поучавање цифри у сва четири вида численице, познавање писмена и срицање и почетак граматике србске. У Винорачи се учио само буквар и молитве, а у Јасики буквар и часловец.

Према извештају од 17. фебруара 1841. године, учевни предмети у старијој правитељственој школи у Јагодини у првом течанију школске 1840/41. године били су: 1. Старијим псалтирцима: А. Наука Христианска: Повторавајући изложили су од части прве: о вери, сам символ вере до части вторе о љубави; Б. Србска Граматика: О имену числителном, место имениа, о глаголу до првог спрезаниа правилног; В. Историја всемирна: понатије Историји, о пореклу Србском, и о њиним преселенијма, и прочим наследственим Књазевима и Краљевима Србским до Стефана Немање првог. Г. Читеније Псалтира: повтаровали су од почетка до 11-те катисме. Д. Численица: Разбијеније во обште и сва 4-ри вида такови. Е. Немецки Буквар: читали су од 33-ћег до 40-тог параграфа и од рукописни писмена до стране 90-те. Упражњеније у писању Србског и Немецког. 2. Млађим Псалтирцима: А. Наука Христианска од почетка до 7-га члена..., Б. Србска Граматика вступленија во Србску Граматикку, изученија такове, раздленије њено; Част I-ва о правом изговарању и читању, о Гласоударенија Правописа, о Испитивању или протењивању речи...; Глава прва: О склапљенои Части Слова, о Имену во обште, о Имену по особи-до Склопенија Сушествителног имениа. В. Историја Библическа О Створенију Света, о животу Адама и Еве у рају, о учињеном греху њином у њему, о Каину и Авељу; и о Богослуженију древном-до Потопа всемирног: год: Свајтости: 2262. Г. Читеније Псалтира Од почетка до 11-те Катисте. Д. Из Рачуна сва 4-ри вида ненаречени чисала. Е. Упражњеније у срицању Немецког Буквара: од почетка са свршетком 20 члана. Упражњеније у писању Српском и Немецком.¹⁰

Према извештају за прво полугодиште 1841/1842. године у млађој школи у Јагодини предавано је: старији часловци учили су: поученије християнско од 21 стране до краја; часловец под начела изобразителног до краја; численица два вида (собраније и ...) неначеног чисала с пробом. Млађи часловци: поученије християнско од 17 стране до краја; часловец од почетка с асвршетком I часа. Старији букварци: буквар од почетка до славенско А,Б.

¹⁰ АС, МПс-п, Ф II, р-41/1841.

Према извештају учитеља из 1842. године, у млађој нормалној школи у Јагодини у другом полугодишту, предавало се: старијим часловцима: а) *Часловац Начело изобразителног до са свршетком великог повечерија*, б) *Христијанско пуоченије од 17 стране до краја*, в) *Численица два вида собрание и ...*; млађим часловцима: а) *Часловац Начело Утренија са свршетком 6 часа*, б) *Христијанско пуоченије с почетка до 17 стране*; старијим букварцима: а) *Буквар од 20 параграфа до краја*; Средњим Букварцима: а) *Буквар од 14 параграфа са свршетком 19 ог*; најмлађим букварцима: а) *Буквар с почетком до 14 параграфа*; Писменарцима: *Учили су познавање писмена као. А,Б,В, Отче наш, Богородице Дјеево, Сватиј и 10 Божији заповести.*¹¹ Исте школске године ђаци млађе школе у Јагодини делили су се на старије часловце, млађе часловце, старије букварце, млађе букварце, најмлађе букварце и писменарце, док су се ђаци у старијој класи делили на псалтирце и млађе псалтирце.

Према извештају учитеља из исте 1842. године, у старијој нормалној школи у Јагодини предавали су се, такође у другом полугодишту, следећи предмети: 1. старији псалтирци: а) *Наука Христијанска - изложили су од части треће о надежди, о молитви вообште, Предисловље седмо Прошенијама и закљученија*, б) *Србска граматика-о глаголу и сва три спрезања такови, и о ... частима слова, т.ј. о ..., Предлогу ...* в) *Историја Отчествена-о дому Немањином свима по реду наследственијим краљевима и царевима од исте фамилије, до Косовске битке 1389.* Г) *Читеније Псалтира-повторавали су од 11 те до концем 20 катисме*, д) *Упраженије у читању немачког буквара у својима рукописном и латинским читанкама*, е) *Из численице - разбистрнина уобште и сва четири вида такови* 2. млађим псалтирцима: а) *Наука Христијанска-продужили су даље од 7 ог с концем 12 члана*, б) *Србска граматика-сва четрибсклоненија суштетвителног имена, о имену прилаготелном са клоненијама и о уравненија Прилаготелном имена*, в) *Историја библическа - период други од потопа до робства вавилонског, од године Светостварања 2262 - 4902 из одељенија првог до преселенија Аврамовог у земљу објетовану године света 3409. и из оделенија второг до изласка Израилтања оз робства Египатског године света 3839 те.* г) *Читеније Псалтира - од 11 с концем 20 катисме*, д) *Упраженије у изговарању слова из немачког буквара читајући од параграфа 20 до 35 тог*, е) *Из рачуна - сва*

¹¹ АС, НОЈ, Ф II, р – 86/1842. Извештај Николе Христића, учитеља Млађе Нормалне школе Јагодинске од 14. јула 1842. године.

четири вида о нареченим числама. Упражњење у писању србског и немачког.¹²

Настава је била неуједначена. У Винорачи су ђаци и даље учили само буквар и молитве, а у Јасики буквар и часловец.¹³

У првој нормалној школи у Медвеђи, у првом полугодишту 1840. године, предавани су псалтир, историја народа србског, катихизис. Следеће 1841. године предавано је у истој школи: буквар, часловац, псалтир, рачун, катихизис и хришћанска житија. Ученици су се делили на псалтирце, часловце и букварце.

Према *Осмотренију учевни предмета* у млађој општинској Копривничкој школи течаја првог 1841/1842 године предавано је: у најмлађем разреду: *молитве, познавање писмена и срицање*; у другом разреду: *читаније часловца, писање, почетак катихизиса и познавање цифри*; у најстаријем разреду: *хришћанске науке, сваштена историја, литургика, о Храму Божанственом, и свјашчених сосуда и о одеждах. Јего численица, писање и чтеније псалтира до 21 катизме*. У млађој нормалној школи у Копривници другог теченија 1842. године предавано је месеца фебруара и марта - у најмлађем разреду: *молитве, читаније буквара и срицање*; у другом разреду: *читаније часловца, писање почтка катихизиса, историја и познавање цифри*; у најстаријем разреду: *катихизис с богочитанијел, историја старог завета, рачун и писање и читање псалтира од 11 катизма до 16-те*.¹⁴

Наставак на изграђивању школства је доношње првог закона о школама из 1844. године. Према овом закону општи циљ школског рада био је да се образују поштени људи и добри хрићани, корисни чланови друштва. Општи религиозни карактер наставе остаје и даље центар образовно-васпитног сстема, мада се по први пут јављају нови предмети за изучавање природних наука, под називом „обшта знања“. Према *Устројенију јавног училишног наставленија* из 1844. године, предвиђено је да се у првом разреду током првог полугодишта уче следећи предмети: 1) *Познавање писмена грађански, срицање и слагање слогова*, 2) *Писање они писмена кредом на скржаљки која деца познају*, 3) *Наизустно учење најобичнији молитва које су: Отче наш, Богородице дјево и Символ*

¹² АС, НОЈ, Ф II, р – 86/1842. Извештај Павла Крецојевића, учитеља старије нормалне школе у Јагодини од 14. јула 1842. године.

¹³ Срећко Чунковић, *Школство и просвета у Србији у 19 веку*, стр. 23.

¹⁴ АС, НОЈ, Ф II, р – 86/1842. Према извештају учитеља Ј. Поповића у Копривници од 28. марта 1842. године.

вјере. У другом полугодишту изучавало се: 1) Читање из буквара са грађанским писменима, 2) Познавање срицање и читање са црквеним писменима, 3) Почетак писања по прегледалници, 4) Познавање и писање бројева (чисала), с лаким наизустним рачунима, 5) Наизустно учење молитве пре и после обеда, пре спавања и јутрења, а тако исто и десет заповеди Божји, који ће се предавати језиком Србским, 6) Пјеније у оба полугодишта.

Настава у првом полугодишту другог разреда обухватала је: 1) Продуженије читања србског и словенског (читање са грађанским словима, и из часловца), 2) Писање читавих речи по прегледалицама, 3) Наизустно учење Свеитене историје (стари завет), 4) Обшта знања сваком Србину нуждна, 5) Из рачунице покрај наизустног рачуна четири проста вида. У другом полугодишту изучавало се: 1) Продуженије читања како са грађанским тако и црквеним словима, 2) Продуженије писања, 3) Продужење и свршетак Свеитене историје (нови завет), 4) Из рачунице поред наизустног рачуна о нареченим бројевима, 5) Обшта знања сваком Србину нуждна, 6) Пјеније чрез оба полугодишта.

Настава у трећем разреду обухватала је: у првом полугодишту: 1) Читање србско и словенско на изменице из псалтира, 2) Писање по краснописанију, и скорописанију на табли (по прегледалицама и по казивању-диктандо), 3) Из вјероученија: прва част катихизиса, о Богопознанију или вјери, 4) Обшта знања сваком Србину нуждна, 5) Први почеци из числителног и јестетственог земљописанија, 6) Из рачунице: поред наизустног рачуна, повториће се четири вида с ненареченим и нареченим бројевима; у другом полугодишту изучавало се: а) Продуженије читања, б) Продуженије писања, в) Из вјероученија о љубави и надежди, г) Обшта знања сваком Србину нуждна, д) Из земљописанија познавање европејски држава по земљовиду, љ) Из рачунице о разломцима најпре наизустно, потом с бројевима, е) Пјеније чрез оба полугодишта.¹⁵

Програм наставе у четвртном разреду, у првом полугодишту, обухватао је: 1) Читање из псалтира, 2) Писање, 3) Из вјероученија прва част катихизиса пространије, 4) Из Србске граматике (језиковке) о частима слова, 5) Кратка повјестница србска до кнеза Лазара, 6) Из земљописанија: о турском царству уобште, 7) Из

¹⁵ Осим предложених предмета учитељи су били дужни, нарочито у селима, да једном преко недеље изводе ученике на школско имање, где ће их практично обучавати пољској економији.

*рачунице: правило тројно. У другом полугодишту изучавало се: 1) Продуженије читања, 2) продуженије писања, 3) Из вјероученија: друга и трећа част обширније, 4) Из србске граматике (језиковке) о словосочиненију и о правопису, 5) из историје, кратка повјестница србска од кнеза Лазара до најновији времена, 6) Из земљописанија о Србији на особ, 7) Из рачунице: правило тројно (продуженије), 8) Практично обучавање о сачињавању писама, и други за грађански за живот нуждни састава чрез оба полугодишта, 9) Пјеније чрез оба полугодишта.*¹⁶

За учитељ су постављани најпре богослови. Учитељи су били дужни да говоре деци да ће сваки поштен рад бити награђен од Бога. Похађање цркве од стране учитеља и ученика остала је као главна школска обавеза.

Попечитељство просвете наложило је свим учитељима децембра 1842. године посебан приступ у изучавању и очувању националне историје. Како стоји у допису, Попечитељство, желећи да сачува и поколењима пренесе и најмањи помен српског народа, наложило је свим начелствима да својим учитељима препоруче да историју о краљевима и деспотима српским, о важним шанчевима, градовима, развалинама и бреговима, о црквама и манастирима, о биткама и местима где су се оне одржале, и о свему ономе на целој територији где живе Срби, без икаквог додавања, већ онако како су чули тако и запишу и пошаљу Попечитељству просвете.¹⁷

Ради унапређења наставе, током 1850. године, донети су *Расположења предмета, кои се у основним училиштима предају, по разредима и Полгодиштима*, којим су унете измене у плану и програму за основну школу. И у овом плану верска настава је доминирала у настави. Религиозни и патриотски морал су и даље најзначајни правци у моралном васпитању. Овим планом је повећан број часова за религијско образовање и васпитање.¹⁸

Први разред

Прво полгодије

1. Штица и Буквар. Познавање грађански писмена и слагање, 2. Наизустно учење бројева до десет, писање такви на табли, и бројање са стварима, 3. Наизустно учење молитава: Отче наш и Богородице дево.

¹⁶ Владимир Грујић, *Основношколско образовање и васпитање у Србији до стицања државне независности*, стр. 27-28. .

¹⁷ АС, НОЈ, Ф I, р-9/1843.

¹⁸ Владимир Грујић, наведено дело, стр. 31.

Друго полгодије:

1. Продужење Буквара до свршетка грађански писмена, 2. Познавање црквени писмена, срицање и читање, 3. Наизустно учење бројева до сто, писање такови на табли (засједно бројање о предметима), 5. Наизустно учење Символа вере.

Други разред

Прво Полгодије

1. Читање из прве Читанке (прво одделеније), 2. Читање из Часловца, 3. Прва знања – наизуст (прва и друга глава), 4. Кратка Свештена историја Старога завета, 5. Из рачунице прва два вида, одма с разнореченим бројевима, и наизустно учење на табlici сабвирања и одузимања. 6. Продужење писања по прегледалици, 7. Наизустно учење молитава пре и после обеда, пре и после спавања (све на Србском језику).

Друго полгодије

1. Читање прве Читанке (друго одделеније), 2. Читање Часловца, 3. Прва знања на изуст (трећа и четврта глава), 4. Кратка свештена историја Новога завета, у питањима и одговорима, 5. Из Рачунице друга два вида с равноречним бројевима; и наизустно учење таблица умножења и делбе, 6. Продужење писања по прегледалици, 7. наизустно учење 10 заповеди Божји (на Србском језику у оба полгодија овог разреда).

Трећи разред

Прво полгодије

1. Читање из друге Читанке (прво одделеније), 2. Читање из Псалтира, 3. Прва знања на изуст (Глава V), 4. Кратки катихизис - прва част на изуст, 5. Основи математичког и физичког Земљописанија, у питањима и одговорима, са употребенијем Земљевида, 6. Из Рачунице - правила о преобраћању разноречени бројева у равноречене, и прва два вида с разнореченим бројевима, 7. Писање по казивању из писмени састава.

Друго полгодије

1. Читање из друге Читанке (из II одделенија: I, II, III глава), 2. Читање из Псалтира, 3. Прва знања на изуст (VI глава), 4. Кратки катихизис- II и III част, 5. Основи Грађанског Земљописанија са употребенијем Земљевида, 6. Из Рачунице друга два вида с разнореченим бројевима, 7. Писање по казивању из писмени састава. – Пеније у оба полгодија овог разреда.

Четврти разред

Прво полгодије

1. Читање из друге Читанке (II одделеније, глава IV, V, VI;), 2. Повтореније кратке црквене Свештене историје, 3. Из рачунице повтореније из сва четири вида, са разноречним бројевима, 4. Кратки основи Србске граматике, до глагола, 5. Кратка Србска историја до кнеза Лазара, 6. Писање по казивању из писмени састава.

Друго полгодије

1. Читање из друге Читанке (II одделенија, глава VII, VIII и последња), 2. Повтореније целог кратког Катихизиса, 3. Из Рачунице: о правилу тројном простом, 4. Кратки основи Србске граматике, од глагола до синтаксиса, 5. Кратка Србска историја од кнеза Лазара до нашега времена, 6. Из Земљописанија: О Европејској Турској, 7. Писање по казивању из писмени састава. – Пеније у оба полгодишта овог разреда.¹⁹

Овај наставни план био је реалнији од предходног, па је дуже и трајао. Мада је било мањих промена, пре свега по питању образовања учитеља, по овом плану је рађено следећих двадесет година, све до доношења наставног плана под називом *Распоред предмета за мушке и женске основне школе и упутства како ће се предавати* из 1871. године.

Верска настава, све до 1850. године била је доминанта у свим наставним програмима. За учитеље су се примали првенствено богослови. Рад учитеља се састојао у изграђивању корисних чланова друштва на основу моралних и патриотских принципа. Међутим, спремност појединих учитељ је онемогућавала потпуни рад на овом пољу. Од њихове спремности зависило је испуњавања принципа наставе. Углавном у сеоским школама настава није одвијана према прописаним стандардима.

¹⁹ Владимир Грујић, наведено дело, стр. 32.

